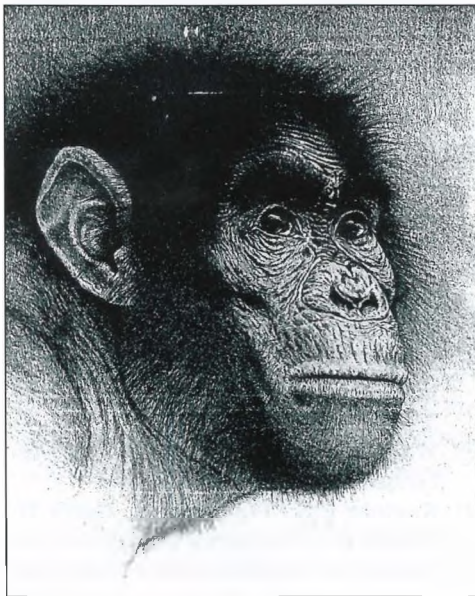

Η Ιατρική στους προϊστορικούς χρόνους

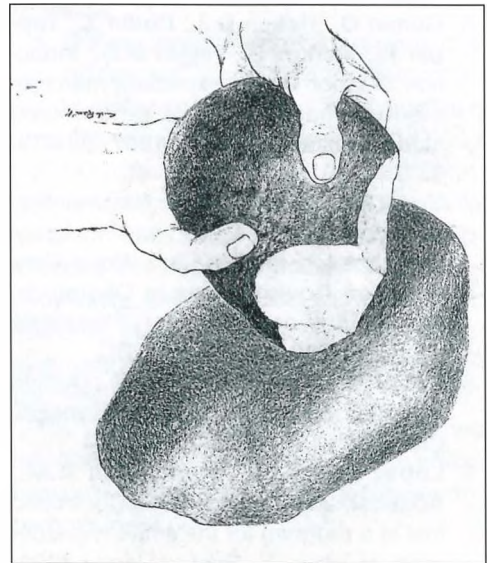
Κωνσταντίνος Φωτίου, Αναπληρωτής Διευθυντής Παιδιατρικού Τμήματος Π.Γ.Ν.-Μαιευτηρίου "ΕΛΕΝΑ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ".

Η προϊστορική περίοδος περιλαμβάνει την εποχή του λίθου, η οποία αποτελεί την παλαιότερη πολιτισμική βαθμίδα της εξέλιξης του ανθρώπου και χαρακτηρίζεται από την κατασκευή και χρήση λίθινων εργαλείων. Διαιρείται δε σε δύο εποχές: την παλαιολιθική και νεολιθική εποχή. Η διάκριση μεταξύ των δύο αυτών εποχών γίνεται από το βαθμό εξειδίκευσης του ανθρώπου στην επεξεργασία και χρήση των εργαλείων, αυτό δε έχει σχέση με το βαθμό της διανοητικής εξέλιξής του.

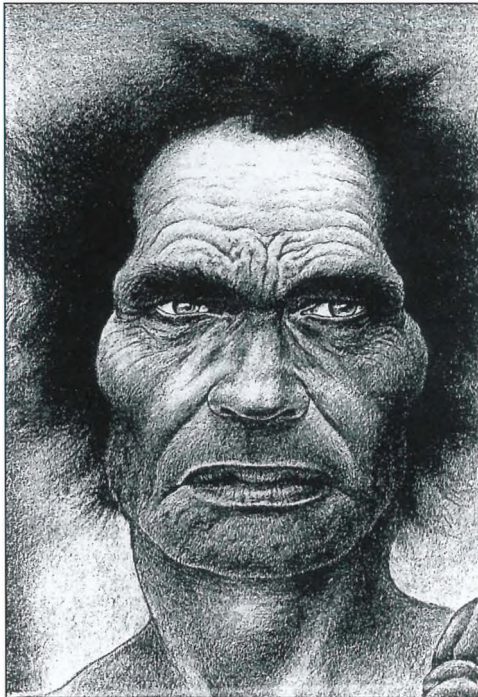
Η παλαιολιθική εποχή αρχίζει 1.800.000 χρόνια πριν (τότε αρχίζει ο άνθρωπος να χρησιμοποιεί υποτυπώδη εργαλεία), μέχρι 8.000 χρόνια π.Χ. περίπου. Χαρακτηρίζεται από την επεξεργασία και χρήση αδρά λαξευμένων λίθων και χονδροειδών λίθινων εργαλείων (Εικ. 1 και 2). Η νεολιθική εποχή αρχίζει περίπου 8.000 χρόνια π.Χ., μέχρι 2.000 χρόνια π.Χ. περίπου. Χαρακτηρίζεται δε από τους προοδευτικά τέλειους λειαμένους λίθους και εργαλεία (Εικ. 3 και 4).

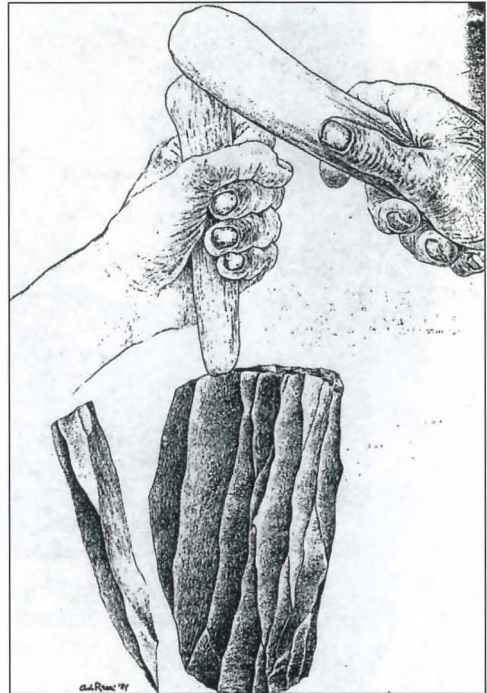
Εικ. 1. "Homo habilis": 1.600.000 χρόνια πριν.

Εικ. 2. Βότσαλο χτυπώντας το με δύναμη, το απολεπίζουμε. Το πρώτο εργαλείο που επινοήθηκε και κατασκευάστηκε από τον άνθρωπο, 850.000 χρόνια πριν.

Εικ. 3. “Άνθρωπος του Κρο-Μανιόν”: 35.000 χρόνια πριν.

Εικ. 4. Με ένα ξύλινο σφυρί και μια πρωτόγονη σμίλη αποχωρίζονται λεπτές και μακριές λάμες.

Ταυτόχρονα με την εμφάνιση ζωής επάνω στον πλανήτη μας αρρώστιες εμφανίστηκαν σε προϊστορικά ζώα, εκατομμύρια χρόνια πριν εμφανισθεί ο άνθρωπος. Τα στοιχεία που διαθέτουν οι επιστήμες –κυρίως η Παλαιοντολογία και η Παλαιοπαθολογία– για την Ιατρική εκείνων των πολύ μακρινών εποχών, όπως είναι επόμενο, είναι ελάχιστα. Αυτά προέρχονται από:

- 1) τους απολιθωμένους σκελετούς ζώων και ανθρώπων,
- 2) τις υποτυπώδεις γραφικές παραστάσεις επάνω σε βράχους σπηλαίων (Εικ. 5),
- 3) τα ξύλινα ή πήλινα ειδώλια,
- 4) τη μελέτη της εξάσκησης της Ιατρικής σε λαούς που σήμερα ζουν σε πρω-

τόγονη κατάσταση (Ωκεανία, Πολυνησία, Αμαζόνιος, Αφρική).

Όμως, όσο προβληματικό και να είναι το υλικό που διαθέτουμε, η πραγματικότητα είναι ότι η αρρώστια αποτελεί παμπάλαιο γεγονός. Έτσι, έχουν βρεθεί απολιθωμένα μικρόβια σε γεωλογικούς σχηματισμούς 500.000 χρόνων, για τα οποία, πάντως, δεν γνωρίζουμε εάν ήταν παθογόνα. Σε απολιθωμένα υπολείμματα οστών προϊστορικών ζώων, όπως δεινοσαύρων, κροκοδειλων, άρκτων των σπηλαίων κλπ., έχουν παρατηρηθεί κατάγματα, αλλοιώσεις αρθρίτιδας, οστεομυελίτιδας, όγκοι κ.ά. Πολλές φορές, αρκετά από τα απολιθωμένα ερπετά βρέ-

Εικ. 5. "Σπήλαιο EL PINDAL" στην Ισπανία: Απεικόνιση μαμούθ σε ασβεστόλιθο. Η μαύρη κηλίδα πιθανόν να παριστάνει την καρδιά του ζώου.

θηκαν σε οπισθότονο, σημείο μηνιγγίτιδας. Άγνωστη παραμένει η αιτία (ή οι αιτίες) για την εξαφάνιση των προϊστορικών ζώων. Πάντως, από τις παθήσεις των οστών που έχουν παρατηρηθεί μέχρι τώρα, δεν φαίνεται να ευθύνονται οι αρρώστιες. Η επικρατούσα άποψη είναι πως την ευθύνη μπορεί να φέρουν τα ακραία κλιματολογικά φαινόμενα ή η πτώση του μεγάλου αστεροειδούς στη γη (Μεξικό).

Όσον αφορά τον άνθρωπο της παλαιολιθικής εποχής και αυτόν τον έβρισκαν αρρώστιες. Έτσι, στον πιθηκάνθρωπο του Dubois, ο οποίος υπήρξε για δεκαετίες το αρχαιότερο γνωστό πρώιμο ανθρώπινο είδος, έχουν παρατηρηθεί εξοστώσεις στο μηριαίο οστού. Σε ανθρώπους του Neanderthal, οι οποίοι είναι από τους πιο συγγενείς των σημερινών ανθρώπων, έχουν παρατηρηθεί αρθρίτιδες και πιθανώς περίπτωση φυματίωσης της

σπονδυλικής στήλης (Εικ. 6). Οι παχύσαρκες γυναίκες που απεικονίζονται σε έργα τέχνης (25.000 χρόνια π.Χ.) και αποκαλούνται ειρωνικά "Αφροδίτες", είναι πολύ πιθανό να αποτελούν παθολογικές καταστάσεις (Εικ. 7).

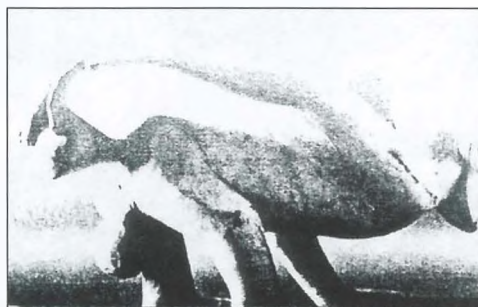
Η ιατρική την οποία εξασκούσε ο πρωτόγονος άνθρωπος, ήταν ενστικτώδης και εμπειρική. Τις πρώτες θεραπευτικές γνώσεις ο άνθρωπος απέκτησε αφενός μεν από την παρατήρηση και εκμετάλλευση των θεραπευτικών ικανοτήτων, που παρέχει η φύση π.χ. η πώρωση των καταγμάτων, η χρήση βοτάνων, αφετέρου δε από τις αντιδράσεις των ζώων που είναι άρρωστα, για να θεραπευτούν. Είναι γνωστό για παράδειγμα, ότι πολλά ζώα μπαίνουν μέσα στο νερό ή σε λάσπη για να ανακουφιστούν από τον πυρετό. Οι πίθηκοι, όταν τραυματιστούν, τοποθετούν πάνω στο τραύμα πολτό που κατασκευά-

Εικ. 6. “Άνθρωπος του Neanderthal”: Διακρίνεται η κύφωση της σπονδυλικής στήλης, πιθανώς φυματιώδους αιτιολογίας.

Εικ. 7. “Αφροδίτη του Willendorf” (22.000 χρόνια π.Χ.): γλυπτό σε πέτρα.

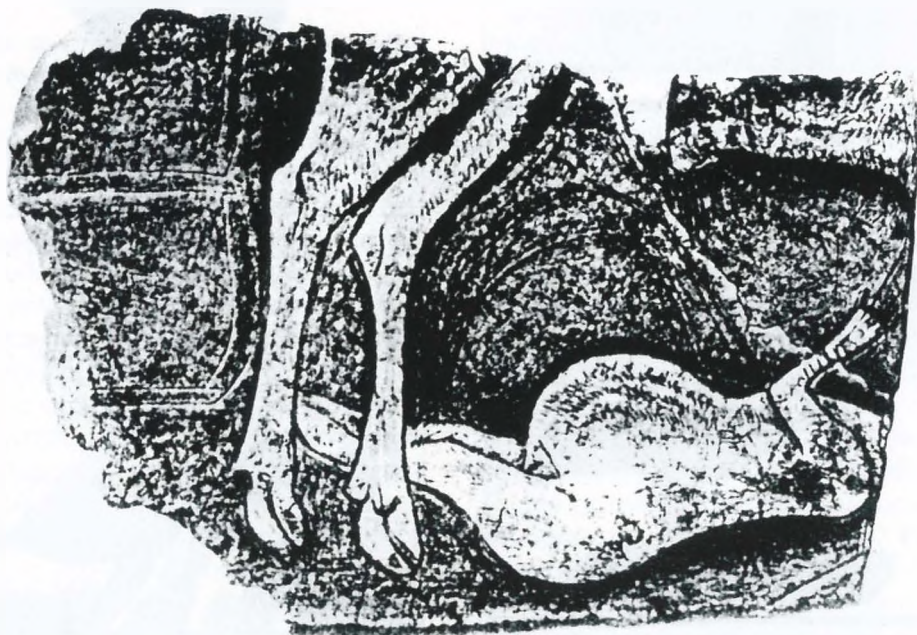

Εικ. 8α & 8β. Ο πρωτόγονος άνθρωπος διδάχθηκε τον υποκλιισμό από το πτηνό “ίβις” (αριστερά), όπως φαίνεται σε αγαλματίδιο από το Καμερούν (δεξιά).

ζουν από μασημένα φύλλα (αιμόσταση). Τα πουλιά *ibix* και ο πελαργός, από φύση δυσκοίλια, βάζουν νερό με το ράμφος τους μέσα στο ορθό για να αφοδεύσουν (υποκλισμός) (Εικ. 8α & 8β). Ο ιπποπόταμος όταν είναι άρρωστος, τρυπά το γόνατό του πάνω σε μια αιχμηρή πέτρα για να φύγει το αίμα και να θεραπευτεί. Αλλά και η μητρική στοργή για την προστασία του παιδιού της αποτελεί ενστικτώδη εκδήλωση για τη διατήρηση της φυλής. Η βοήθεια που προσφέρεται στην εγκυμονούσα ή επίτοκο γυναίκα αντιπροσωπεύει την αρχαιότερη μορφή ιατρικής βοήθειας (Εικ. 9).

Με την πάροδο των καιρών η ενστικτώδης ιατρική θα δώσει τη θέση της στη μαγική ιατρική. Όπως σε πολλές σημερινές κοινωνίες που βρίσκονται σε πρωτό-

γονη κατάσταση, οι πρωτόγονοι άνθρωποι θεωρούσαν, ότι οι αρρώστιες προκαλούνταν από υπερφυσικές δυνάμεις, είτε αυθαίρετα είτε ως τιμωρία, όπως από φαντάσματα, πνεύματα, δαίμονες, θεούς κ.ά. Επομένως και η θεραπεία είχε αναγκαστικά υπερφυσικό χαρακτήρα. Έτσι, ξεπήδησαν οι πρώτοι ιατροί-μάγοι, οι οποίοι είτε με απ' ευθείας επικλήσεις προς τις υπερφυσικές αυτές δυνάμεις είτε με μαγικοθρησκευτικές τελετουργίες, όπως θυσίες, τελετές εξαγνισμού, η τελετουργία του ταμπού, χοροί, μάσκες, φυλαχτά, φάρμακα (άλλα αποτελεσματικά και άλλα επικίνδυνα για την υγεία) και άλλα ξόρκια, προσπαθούσαν να τις εξευμενίσουν ή να τις απομακρύνουν ή ακόμη και να θριαμβεύσουν πάνω σ' αυτές (Εικ. 10).

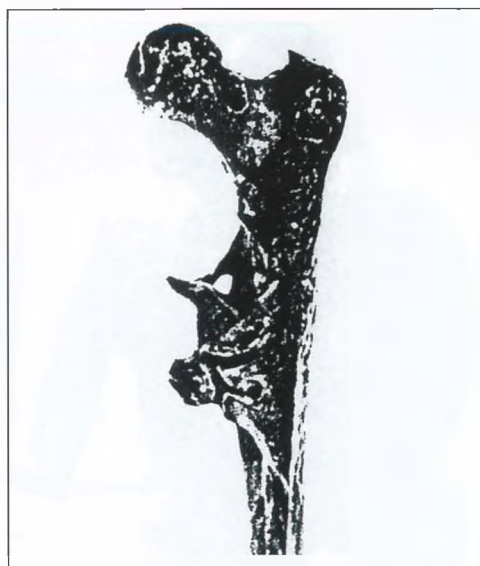
Εικ. 9. Σκάλισμα σε κόκαλο ζώου: έγκυος γυναίκα κάτω από έναν τάρανδο. Αυτό ίσως να υποδεικνύει μια συμβολική μεταφορά δύναμης στη γυναίκα.

Εικ. 10. Μεξικανή μάγισσα – γιατρός.

Την παλαιολιθική εποχή θα ακολουθήσει η νεολιθική. Κατ' αυτή θα δημιουργηθούν νέες χωροβινομικές συνθήκες κατοικίας, διατροφής, εργασίας, με αρχικά υποτυπώδεις κατοικίες και αργότερα χωριά και πόλεις, με στροφή προς την καλλιέργεια της γης κλπ. Αποτέλεσμα των νέων αυτών συνθηκών διαβίωσης είναι η εξάπλωση των επιδημικών νοσημάτων, όπως π.χ. η φυματίωση, η ευλογιά, η ελονοσία κ.ά. Είναι οι πρώτοι φόροι του ανθρώπου στον πολιτισμό.

Τα στοιχεία που διαθέτουμε για την ιατρική της νεολιθικής εποχής είναι πολύ περισσότερα. Από τα οστά βέβαια έχουμε ενδείξεις καταγμάτων, αρθρίτιδων, παραρρινοκολπίτιδων, όγκων (Εικ. 11), φυματίωσης (Εικ. 12) κ.ά. Οι πλουσιότερες όμως πληροφορίες προέρχονται από

Εικ. 11. Όγκος μηριαίου οστού.

Εικ. 12. Αιγυπτιακό πήλινο αγαλματίδιο σκελετωμένου άνδρα, με κύφωση σπονδυλικής στήλης φυματιώδους αιτιολογίας.

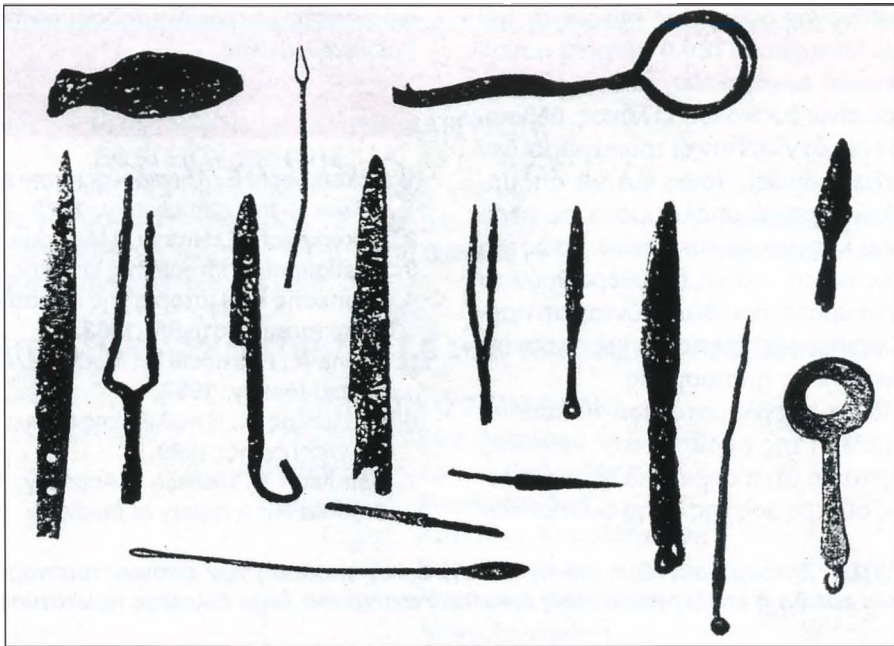
Εικ. 13. Περουβιανό αγαλματίδιο: Ευλογία.

τις αιγυπτιακές μούμιες, γιατί έχουν διατηρηθεί τα μαλακά μέρη. Έτσι, τα ευρήματα από τις μούμιες περιλαμβάνουν πνευμονία, πλευρίτιδα, αρτηριοσκλήρυνση, σκωλοκοειδίτιδα, λιθιάσεις, ακόμη και πρόπτωση της μήτρας και επιπλοκές του τοκετού, όπως π.χ. έμβρυα σφηνωμένα στην πύελο. Παρόμοιες πληροφορίες έχουμε και από σκελετούς, ειδώλια και μούμιες των Ίνκας του Περού (Εικ. 13 & 14).

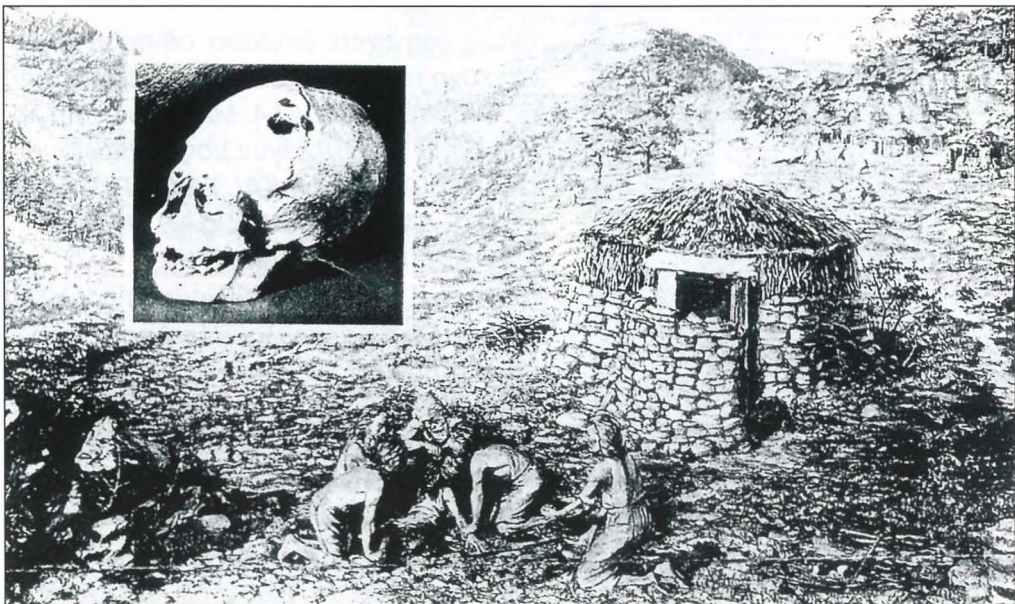
Η χειρουργική της νεολιθικής εποχής βρισκόταν σ' ένα αρκετά ικανοποιητικό βαθμό τεχνικής ικανότητας, χάρη στα διάφορα εργαλεία που δημιουργούσε ο άνθρωπος, κατεργαζόμενος τους λίθους και αργότερα βέβαια τα μέταλλα (χαλκό κλπ.) (Εικ. 15). Ο τρυπανισμός του κρανίου είναι η πιο παλιά εγχείρηση για την οποία έχουμε αποδείξεις (Εικ. 16). Τρυπανισμένα κρανία της νεολιθικής εποχής έχουν βρεθεί σε χώρες της Ευρώπης και στο Περού. Προκαλεί δε θαυμασμό, πώς

Εικ. 14. Περουβιανό ειδώλιο. Τοκετός: στιγμή εξώθησης με τη μαία σε ανάλογους χειρισμούς.

Εικ. 15. Χάλκινα χειρουργικά εργαλεία για διάφορες επεμβάσεις.

Εικ. 16. Επάνω (ένθετο): Κρανίο ανθρώπου με κраниοάνατρηση (2000 π.Χ.). Κάτω: Αναπαράσταση τρυπανισμού στους νεολιθικούς χρόνους.

ο πρωτόγονος άνθρωπος έφερε σε πέρας με επιτυχία με απλά πέτρινα μαχαίρια τέτοιες εγχειρήσεις, που ακόμα και σήμερα είναι δύσκολες. Ο λόγος, βέβαια, για τον οποίο γίνονταν οι τρυπανισμοί δεν έχει εξακριβωθεί. Ίσως για να απομακρυνθούν οστικά υπολείμματα σε περιπτώσεις κρανιακών κακώσεων. Ίσως για μαγικές αιτίες, για να ελευθερωθούν τα κακά πνεύματα, που θεωρούνταν ότι προκαλούσαν αρρώστιες του εγκεφάλου π.χ. πονοκεφάλους ή σπασμούς.

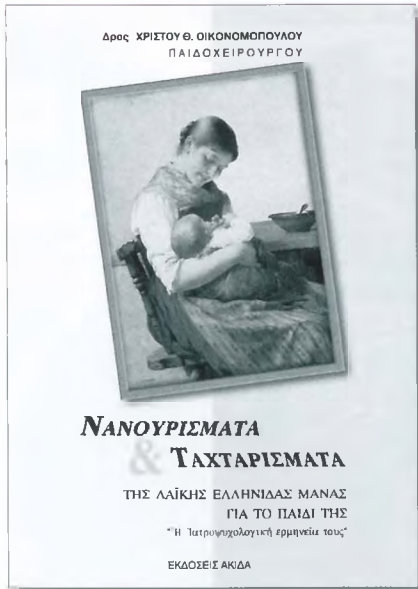
Παρά τα προβλήματα που παρουσιάζει η μελέτη της προϊστορικής ιατρικής, είναι φανερό ότι η αρρώστια ήταν ο αχώριστος σύντροφος της ζωής εκείνων των

αφάνταστα μακρινών προδρόμων της ανθρώπινης φυλής.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Ackerknecht E.:** Therapeutics from the primitives to the 20th century. **1973.**
2. **Ackerknecht E.:** History of Medicine. **1981.**
3. **Castiglioni A.:** Ιστορία της Ιατρικής. **1961.**
4. **Λεμπέσης Ι.:** Η ιστορία της φυματίωσης. Διδακτορική διατριβή. **1983.**
5. **Lyons A., Petrucelli R.:** Medicine. An Illustrated History. **1987.**
6. **Ντόλατζας Θ.:** Η εξέλιξη της Ιατρικής μέσω της Τέχνης. **1999.**
7. **Sandison T.:** Disease in Antiquity. **1963.**
8. **Sigerist H.:** A history of Medicine. **1951.**

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Ζητούμε συγγνώμη για τη φωτογραφική απόδοση των εικόνων του παρόντος άρθρου, επειδή η επεξεργασία τους έγινε από αντίγραφα λόγω έλλειψης πρωτοτύπων.

Συνάδελφοι,

Όπως ήδη έχετε διαβάσει σε προηγούμενα τεύχη του "ΕΛΕΥΘΩ", κυκλοφόρησε από τις Εκδόσεις "ΑΚΙΔΑ" Α. ΜΑΚΡΗ και για λογαριασμό του Συλλόγου μας το βιβλίο:

"ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΑΧΤΑΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΕΛΛΗΝΙΔΑΣ ΜΑΝΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΤΗΣ"

του παιδοχειρουργού-συγγραφέα Δρος Χρίστου Θ. Οικονομόπουλου. Η έκδοσή του έχει μεγάλη πολιτιστική αξία και αναβιώνει την παράδοσή μας. Έχει άμεση σχέση με το επάγγελμά μας και με παραστατικότητα και σοφία μάς δίνει εικόνες του παρελθόντος, που ευχόμαστε να τις ξαναζήσουμε στο μέλλον. Για τους συνάδελφους η τιμή πωλήσεώς του έχει ορισθεί στα 9,00 ευρώ και οι εισπρά-

ξεις θα ενισχύουν το ταμείο του Συλλόγου μας, με την προοπτική να πραγματοποιηθούν και άλλες αξιόλογες όπως αυτή εκδόσεις.